

# **Médiatörténeti mozaikok 2022**

Szerkesztette:

Paál Vince

**Médiatudományi Intézet**

**2023**

A kutatást támogatta:



Minden jog fenntartva.

© Ábrahám Barna, Bárány Zsófia, Bartha Ákos, Dede Franciska, Fedeles-Czeferner Dóra, Klestenitz Tibor, Landgraf Ildikó, Paál Vince, Sebestyén Attila, Szabó Ferenc János, Sz. Nagy Gábor, Takács Róbert, Turbucz Dávid, Ujvári Hedvig, Vörös Boldizsár, 2023  
© Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2023

# Polgár Tibor hanglemez-kritikái (1935–1940)

SZABÓ FERENC JÁNOS\*

A Révay József által szerkesztett *Tükör* folyóirat változó rendszerességgel közölt hanglemez-kritikákat 1933 és 1940 között. E szövegtörzs igen jelentős. Egyrészt azért, mert – jelenlegi tudomásunk szerint – ez volt az első, több éven át tartó, szakszerű és részletes lemezkritikát közlő rovat a magyar nyelvű sajtóban. Másrészt azért, mert az itt közölt kritikák szerzői zenei szakemberek voltak, akik a korábbi, kritikának alig nevezhető lemezbírálatok ismeretlen szerzőivel ellentétben nevüket felvállalva írták meg véleményüket a lemezújdonságokról. Az 1935 és 1940 között a rovatot vezető Polgár Tibor személyében ráadásul a magyar média-történet szakértője osztotta meg gondolatait az olvasókkal. Bár zenei, általánosságban, vagy éppen egyes előadókra vonatkozóan megfogalmazott előadóművészeti megállapításai fontos forrásai a zenetudományi kutatásnak, és a korszak zeneesztétikájáról is árulkodnak, azonban a teljes kritikagyűjtemény részletekbe menő feldolgozása messze meghaladná e tanulmány kereteit. Tanulmányomban így előbb nagyobb vonalakban áttekintem a hatalmas szövegtörzset, majd a kritikák azon részleteit vizsgálom, amelyekben Polgár médiaspecifikus nézőpontból tekint a recenzeált hanglemezekre. Polgár Tibor személyében ugyanis – jelenlegi ismereteink alapján – első ízben fogalmazta meg a véleményét gramofonlemezekről a nyilvánosság számára olyan zenei szakember, aki maga is aktív részese volt a korabeli technikai médiának, hangrögzítési kultúrának. A kritikákban leírt eszmefuttatásai, vagy éppen csak elejtett megjegyzései annak a korszaknak a mediaközegéről, valamint a médiáról formált vélekedéséről árulkodnak, amelyben a hangfelvétel már művészi kifejezés lehetőségét kínáló, önálló esztétikával rendelkező médiumnak számított, s amelyben a gramofonlemez mellett már a rádió és a hangosfilm is jelen volt a zenei vonatkozású technikai médiumok területén.

## 1. Polgár Tibor hanglemez-kritikáinak kontextusa

A két világháború közti magyar hanglemez-sajtó ambivalens képet mutat.<sup>1</sup> Létezett ugyan néhány, gramofonnal és gramofonlemezekkel is foglalkozó szaklap 1918 után, azonban ezekben a hanglemez rendszerint valamilyen más technikai ág ‘oldalvizen’ került be.<sup>2</sup> Az 1920-as évek közepétől kezdve több budapesti napilap fenntartott gramofonos témájú rovatot, ame-

---

\* Tudományos munkatárs, ELKH BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum. E-mail: szaboferencjanos@gmail.com. A tanulmány a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2022. évi média-történeti kutatási programja keretében készült.

1 Az 1918 előtti magyar hanglemez-sajtó történetét az MTA BTK Médiatudományi kutatócsoportjának 2018. évi programjának keretén belül tártam fel. Rövid ideig megjelenő, de annál fontosabb szakmai fórum volt 1911 és 1914 között a *Zenekereskedelmi Közlöny*, valamint 1913 és 1914 között az Első Magyar Hanglemezgyár ‘házi’ újságja, a *Magyar Hanglemez Újság*. Az első világháború kitörése azonban mindkét lap működésének végét vetett. Lásd erről tanulmányomat: SZABÓ (2020): 35–53. (A lábjegyzetekben használt rövidítések feloldását lásd a tanulmány végén.)

2 Ilyennek mondható például a *Varrógép, kerékpár, gramofon* című lap, mely 1926 és 1938 között jelent meg, valamint számos rádiózással foglalkozó műsor-, vagy technikai szakfolyóirat, például a *Magyar Rádióamatőr és Grammofon Szemle* (1926–1930).

lyet előbb vagy utóbb felváltott egy-egy, a rádióval, majd hangosfilmmel foglalkozó rovat. A két világháború közti zenei szaklapok – *A Zene, Énekszó, Magyar Kórus* stb. – pedig ekkor még alapvetően nem vettek tudomást a gramofonról, nem vették komolyan a technikai médiumot, alkalmi, pársoros híreken kívül nem közöltek róla érdemi információt. Mindez nem kedvezett a magyar nyelvű hanglemez-kritika kialakulásának.

Összehasonlításként érdemes röviden szemlézni a külföldi gramofonos szaklapokat: Berlinben 1900-tól 1938-ig működött a korszak legjelentősebb német hanglemez-szaklapja, a *Phonographische Zeitschrift*, Amerikában 1905-től 1928-ig töretlenül népszerű volt a New York-i *Talking Machine World*, s az 1923-ban alapított londoni *The Gramophone* időtállóságát mutatja, hogy napjainkban is él. Ez utóbbi folyóiratban nemcsak a 20. század második felében – mint azt az alcíme is mutatja: *The World's Best Classical Music Reviews* –, hanem már a kezdetektől fogva részletes és érdemi hanglemez-kritikákat közöltek.

Az ínségesnek tűnő hazai helyzet összefügg azzal, hogy Magyarországon 1914 után több mint egy évtizedig nem volt hanglemezgyártás, nem létezett valamennyire is önálló magyar lemezcég. Bár nagyobb nemzetközi cégek, ha nem is rendszeresen, de készítettek új magyar hangfelvételeket az 1914 utáni évtizedben is, ezek viszonylag kevésbé kelthettek feltűnést, repertoárjuk a jól eladható, népszerű műsorra és előadókra összpontosult. A húszas évek közepén azonban több nemzetközi lemezcég visszatért vagy belépett a magyar lemezpiacra, s a gramofon újra elkezdett egyre népszerűbbé válni Magyarországon. Ennek hátterében több tényező áll. Egyrészt fejlődött a technika: az elektromos hangrögzítésnek köszönhetően a húszas évek közepétől kezdve egyre jobb hangminőségű hangfelvételek és hanglemezek készültek. Másrészt a rádió megjelenésével fontos konkurenciát – és egyben technikai segítőtársat – is kapott a gramofon. A rádió és a gramofoncégek konfliktusát övező, 1928 és 1935 között több országban is lezajlott pereskedés és az akörüli sajtóviták mindkét médium ismertségének jót tettek. Az 1930-as évektől kezdve megjelent és egyre elterjedtebbé vált az amatőr hangrögzítés Magyarországon, így a hangrögzítés, a 'gépzene' valóban a mindennapok része, s a hangosfilm kapcsán pedig már diskurzus tárgya is lett.

Ebben a kontextusban indult 1933-ban a *Tükör* folyóirat „Új lemezek” című rovata, tulajdonképpen a zenei rovat részeként.<sup>3</sup> A rovat első cikkét Lányi Viktor (1889–1962) zeneszerző és szakíró jegyezte, majd egy éven át a németországi egyetemi tanulmányai után hazatérő ifjú zenetörténész Bartha Dénes (1908–1993), a későbbi jeles Haydn-kutató írt lemezkritikákat a lapba.<sup>4</sup> Tőle vette át 1935 decemberében a stafétát Polgár Tibor (1907–1993). Polgár Tibor összesen 42 lemezkritikát publikált a *Tükör*-ben, ezek két kivétellel „Új lemezek” címmel jelentek meg. 1938 októberében a kritika tárgyául választott lemezek közös tematikájához illő címet (Élő történelem – hanglemezek), míg 1939 júniusában – talán mert kivételesen csak egyetlen műről szól a cikk – az egyszerűbb „Lemezbeszámoló” címet illesztette a kritika élére.<sup>5</sup>

3 POLGÁR Tibor: Élő történelem – hanglemezek. *Tükör*, 1938. október. 794.

4 Bartha Dénes a *Tükör*-ben közölt fiatalkori hanglemez-kritikáiról a BTK Zenetudományi Intézetének „Ötvenöt esztendő” című, Berlász Melinda, Domokos Mária és Bereczky János 80. születésnapja tiszteletére rendezett konferenciáján tartott előadást, az előadás írott változata jelenleg szerkesztés alatt áll.

5 POLGÁR Tibor: Élő történelem – hanglemezek. *Tükör*, 1938. október. 794–796.; POLGÁR Tibor: Lemezbeszámoló. *Tükör*, 1939. június. 476–478.

1933	Lányi Viktor (1) Bartha Dénes (1)
1934	Bartha Dénes (10)
1935	aláírás nélkül (1) Polgár Tibor (1)
1936	Polgár Tibor (12)
1937	Polgár Tibor (11)
1938	Polgár Tibor (10)
1939	Polgár Tibor (5)
1940	Polgár Tibor (3)

*A Tükör folyóiratban közölt lemezkritikák összesítő táblázata*

## 2. Polgár Tibor (1907–1993)

Polgár Tibor ‘all-round’ muzsikus volt: zeneszerző, zongorista, karmester, zenei szakíró. Részletes életrajza még megírásra vár – annál is inkább, mivel a 20. század magyar zeneéletének egyik igen fontos, még ha valamelyest a háttérben is mozgó szereplőjéről van szó. Az alábbi vázlatos biográfia csak a lemezkritikák időszakáig mutatja be a sokrétű pálya kezdetét. Polgár már 15 éves kora előtt fellépett az édesapja által szervezett gyermekhangversenyeken;<sup>6</sup> felsőfokú zenei tanulmányait a Zeneakadémián végezte, az intézmény évkönyvei az 1918–1919-es, majd az 1924 és 1927 közti tanévekben dokumentálják tanulmányait a zongora gyakorlóiskolában, valamint a zeneszerzés és karmester szak akadémiai képzésében.<sup>7</sup>

Már fiatalon rendkívül tevékeny volt, működési területe lenyűgözően széles. Amellett, hogy hangversenyeken lépett fel többnyire kísérőként (a korszak számos sztárénekesét kísért),<sup>8</sup> de karmesterként is,<sup>9</sup> megszólaltak művei hangversenyeken,<sup>10</sup> színházi előadásokhoz

6 Lásd például: Fényes gyermekmulatság. *Színházi Élet*, 1921. április 3–9., 38.; Géza bácsi gyermekdelutánja. *Színházi Élet*, 1921. május 1–7., 38.

7 Polgár Tibor az 1918/19-es tanévben a zongora gyakorlóiskola diákja volt, Székely Arnold osztályában. Az 1924/25-ös tanévtől három tanéven át végezte a zeneszerzés akadémiai tanfolyam osztályait, Kodály Zoltán, valamint Siklós Albert növendékeként, s az 1926/27-es tanévben a karmesterképzőbe is járt.

8 A BTK Zenetudományi Intézetének *Budapesti hangversenyek 1900-tól napjainkig* elnevezésű online koncertadatbázisa ([http://db.zti.hu/koncert/koncert\\_Kereses.asp](http://db.zti.hu/koncert/koncert_Kereses.asp)) Polgár számos fellépését dokumentálja, lásd például: Szedő Miklós ária- és dalestje, Pesti Vigadó, 1931. március 31. (ID: 9470); Szekeres Ferenc orgona hangversenye, Zeneakadémia, 1928. november 25. (ID: 8583); Kerpely Jenő gordonkaestje, Zeneakadémia, 1931. november 20. (ID: 234); Slavko Popov gordonkaestje, Zeneakadémia, 1938. február 3. (ID: 1165); Pataky Kálmán ária- és dalestje, Zeneakadémia, 1942. november 9. (ID: 11494).

9 1934-ben az Állatkertben megrendezett magyar esten Liszt, Hubay, Kodály, Bartók, Dohnányi és Siklós Albert műveit vezényelte, Liszt Esz-dúr zongoraversenyének szólistája Fischer Annie volt. Lásd: Szomorj Dezső: „Zene és ének hangjainál.” *Színházi Élet*, 1934. augusztus 26–31., 30–31.,

10 1929. november 24-én a Pesti Vigadóban a Székesfővárosi Zenekart vezényelte, e koncerten saját kompozíciói is elhangzottak (Koncertadatbázis, ID: 9868).

komponált kísérőzenét,<sup>11</sup> s az Operaháznak és az Operettszínháznak is készített átdolgozásokat.<sup>12</sup> Mindezekon túl elmondható, hogy szinte körülvette őt a technikai média. Már az 1930-as években megjelentek gramofonlemezen szórakoztatózenei művei,<sup>13</sup> s ő maga is zongorázott lemezfelvételeken.<sup>14</sup> 1935-től kezdve komponált filmzenéket – leghíresebb ezek között a *Halálos tavasz* (1939, rend. Kalmár László) –,<sup>15</sup> karmesterként működött közre filmzene-felvételeken, sőt szakkikkeket is írt a filmzenéről: 1936-ban filmzene-esztétikai cikksorozatot közölt a *Filmkultúra* folyóiratban,<sup>16</sup> s ő írta az 1941-es, Castiglione Henrik és Székely Sándor által szerkesztett *Filmlexikon* zenei vonatkozású szócikkeit.<sup>17</sup>

Legfontosabb működési területe ugyanakkor a rádió volt. Emögött minden bizonnyal ott állt a családi háttér is: édesapja Polgár Géza újságíró, a Magyar Rádió korai időszakában népszerű *Mit üzen a rádió* rovat vezetője.<sup>18</sup> Vele együtt Polgár Tibor is már a Magyar Rádió indulásakor munkatársa volt az intézménynek mint zongorista, zeneszerző, karmester, egyfajta zenei mindenés.<sup>19</sup>

Ő komponálta a Rádió szünetjelét,<sup>20</sup> hangjátékok előállításában vett részt,<sup>21</sup> karnagyként és zongorakísérőként fontos lépcső volt a rádiós szereplésre vágyók számára, hiszen rendszerint ő kísérte a meghallgatásra jelentkezőket.<sup>22</sup> Temesváry János, Waldbauer Imre, Kerpely Jenő és Ország Tivadar mellett ő is tagja volt a Rádió Házikvintettjének.<sup>23</sup> A rádió – mint új médium – már fiatalon szinte sztárrá tette őt. 1926-ban fényképes riportban nyilatkozott a rádióval kapcsolatos gondolatairól.<sup>24</sup> 1929-ben egy rádióhallgató a kedvencei között sorolta fel Polgár Tibort, ami – tekintve, hogy ezt zongorakísérőként érte el – igen jelentős elis-

11 Teljes, összegyűjtött lista hiányában a *Színházi Élet* rövid híreire támaszkodhatunk, ezek alapján Polgár Tibor viszonylag sok színelőadáshoz írt zenét, például Harsányi Zsolt *Vidéki koncert* című színművéhez (1929), a Kamaraszínházban előadott *Siratóasszonyok* című színműhöz (1931) vagy Harmath Imre *Kain* című verses drámájához (1934).

12 1927-ben Poldini Ede operáit hangszereli az Operettszínház számára, lásd: Poldini csak a budapesti bemutatónak enged meg operáinak külföldi előadásait. *Színházi Élet*, 1927. december 18–25., 29. Poldini Ede köszönőlevelét lásd: Poldini Ede – Polgár Tiborhoz. *Színházi Élet*, 1928. január 8–15., 96.

13 Nem áll a kutatás rendelkezésére Polgár Tibor műveinek hangfelvételeit összefoglaló diszkográfia, ugyanakkor az elérhető adatok alapján egyértelmű, hogy már az 1930-as évek első felében jelentek meg művei hanglemezen. Saját lemezkritikaiban két alkalommal is írt olyan műről, amelynek zenéjét ő komponálta.

14 Például: *Mucsai színészet Pesten I–II*. Előadók: Érczkövy László és Víg Miklós (ének), Polgár Tibor (zongora). Parlophone B. 58295–58296 (matr. 58295–58296).

15 Első filmje: *Az új földesúr* (1935, rend. Gaál Béla).

16 POLGÁR Tibor: Film és muzsika. *Filmkultúra*, 1936. szeptember. 4–6. POLGÁR Tibor: Film és muzsika (második közlemény). *Filmkultúra*, 1936. október. 4–6. POLGÁR Tibor: Film és muzsika (harmadik közlemény). *Filmkultúra*, 1936. december. 4–5. POLGÁR Tibor: Film és muzsika (befejező közlemény). *Filmkultúra*, 1937. február. 4–7.

17 *Filmlexikon*. A lexikon szerzőit a kötet élén sorolták fel.

18 Polgár Tibor a *JelKép* folyóiratban foglalta össze emlékeit édesapja rádiós tevékenységéről. POLGÁR Tibor: A névtelen „Mit üzen...” Jegyzetek a Tanulmányok a Rádió történetéből – 1925–1945 olvasása közben. *JelKép*, 1982/2. 137–140.

19 1925-től a Rádió zeneszerzője, 1929. december 1-től karnagya, 1945-től a zenei osztály vezetője, 1949–1950 művészeti igazgató. [www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/polgar-tibor](http://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/polgar-tibor)

20 *Színházi Élet*, 1929. április 14–20., 65.

21 Szinpad, ahol nem látják és nem hallják egymást a szereplők. *Színházi Élet*, 1929. július 7–13., 54.

22 Felfedezte Önt már a rádió? *Színházi Élet*, 1930. február 16–22., 98.

23 A Rádió Házikvintettjéről fotót is közölt a *Színházi Élet*, 1933. június 4–10., 111.

24 Akik rádión jutottak először szóhoz. *Színházi Élet*, 1926. február 7–13., 82.

merésnek és ismertségnek minősül: „Mindig örömmel hallgatom, ha ő kísér zongorán.”<sup>25</sup> Ugyanebben az évben a *Színházi Élet* nemcsak hogy hírt adott az eljegyzéséről,<sup>26</sup> de fotót is közölt az esküvőről.<sup>27</sup> Arcképét, valamint különböző, stúdióbeli munkát ábrázoló fényképeit is gyakran közölte a Magyar Rádió eseményeit szorosán követő *Színházi Élet*.<sup>28</sup> Technikai és zenei tevékenységét jól illusztrálja, hogy ő komponálta, s a bemutatón ő maga is vezényelte az 1933-ban a Bethlen Téri Színházban bemutatott *A nagy riport* című, a Rádió kulisszatitkaiba betekintést engedő persziflázsnak a zenéjét.<sup>29</sup>

1945 utáni pályája e tanulmány témája szempontjából nem releváns, ezért csak pár szóval mutatom be: a második világháború utáni években vezető pozícióba került a Rádiónál mint a zenei osztály vezetője, illetve 1949-től 1950-ig művészeti igazgatója, s – ettől minden bizonyítással nem függetlenül – a magyar komolyzenei hangversenyéletben is kezdik komolyan venni zeneszerzőként. *A kérők* című operáját az Erkel Színházban mutatták be 1955. május 11-én. 1961-ben feleségével, Nagykovácsi Ilona szononénekesnővel együtt előbb Németországba, majd Kanadába emigrált, ahol a University of Toronto zenei fakultásán tanított.<sup>30</sup> Magyar rádiózástörténeti emlékeit több fórumon is publikálta.<sup>31</sup>

### 3. A lemezkritika műfaji kérdései Polgár Tibor írásaiban

#### 3.1. Polgár Tibor stílusa

Polgár Tibor stílusa többnyire közvetlen, csevegő. Írásaiban szinte beszélget az olvasóival, nem kívánja fenntartani a kritikus távolságot. Már az első kritikáját a szerkesztőhöz intézett felkiáltással kezdi, s szövegéből épphogy nem az érződik, hogy most kezd bele egy új munkába:

„Halló, halló, kedves szerkesztő úr, de jó, hogy felhívott, most akartam éppen én is telefonálni, hogy exkuzáljam magam, amiért még nem szállítottam a gramofonlemez-beszámolót. Egy sürgős munkám van ugyanis. Na, üljünk neki a munkának, mert így soha nem

25 K. G. olvasói levelét lásd: Ki a kedvenc rádióművésze és milyennek képzeled hangja után? *Színházi Élet*, 1929. február 24. – március 2., 81.

26 Halló, halló, itt Rádió Budapest. *Színházi Élet*, 1929. március 24–30., 72.

27 *Színházi Élet*, 1929. augusztus 18–24., 55.

28 Portréfotó, *Színházi Élet*, 1930. szeptember 21–27., 79.; Radó Sándorral a mikrofon előtt, *Színházi Élet*, 1931. február 8–14., 79.; vezénylés közben (Laurusin Lajos és Halász Gitta énekelnek), *Színházi Élet*, 1931. március 1–7., 79.; a zongoránál, *Színházi Élet*, 1931. március 22–28., 74.

29 A nagy riport. *Színházi Élet*, 1933. szeptember 17–23., 37.

30 Nagykovácsi Ilona nevével már Polgár lemezkritikáiban is találkozunk, azonban ekkor még nem voltak házasságok. Polgár Tibor első felesége Laky Tóth Erzsébet énekesnő volt, akivel 1929-ben házasodtak össze. Nagykovácsi 1946-ig dr. Engel Ágoston felesége volt, s 1947-ben ment hozzá Polgár Tiborhoz. Ugyanakkor már 1944–45-ben Nagykovácsi Ilona bújtatta Polgár Tibort a lakásán.

31 Lásd például a *Kanadai Magyarorságról* című folyóirat 1980-as évfolyamában 18 részben közölt A Magyar Rádió legendája című cikksorozatot.

jutunk előre (...) Ej, mi ez, kedves szomszédnőm már megint nincs tekintettel a mellette lakókra, mert megint kinyitotta a rádióját (...)”<sup>32</sup>

A szerkesztővel való képzeletbeli társalgáshoz később is vissza-visszatér, a *Halálos tavasz* film-dal felvételeiről a szerkesztőhöz címzett levél formájában ír kritikát.<sup>33</sup> Persze elsődlegesen a közönségnek ír, s a közönséggel is kommunikációt folytat. Szinte együtt hallgatja a zenét a képzeletbeli olvasóval. Második kritikájának kezdetén ő maga is a „csevegés” szót használja: „Jóestét kívánok, Hölgyeim és Uraim, Kisasszonyok és Úrfiak. Örülök, hogy újra felkerestek e hasábokon, hogy egy kicsit elcsevegjünk ismét arról, mi jót (és mi rosszat) hozott a legújabb gramofonlemez-termés.”<sup>34</sup>

Írásaiban gyakran él a humor eszközével, időnként akár maró gúnyt is alkalmaz. Humoros leírásaira jó példa az alábbi részlet:

„aki búskomorságban szenved, vagy akinek lefoglalták a bútorait, nem húzták ki a sorsjegyet és esetleg még a háza is tűzvész martaléka lett, utolsó pénzén szerezzék meg ezt a lemezt vigasztalásul és tegye fel egy gramofónra. Először a »Stellen Sie sich vor« című számot. Ez kérem egy »romantikus tangó«, amelyet a szerző: Peter Igelhoff maga énekel. Eléneklie benne, hogy tessék elképzelni, hogy ő egy vad rabló, aki sötét erdő kellős közepén kizárólag csinos hölgyek elrablásával foglalkozik. Mialatt erre a vérfagyasztó tulajdonságára az egykori hárem-örök orgánumához hasonló színezetű hangján a legnagyobb komolysággal figyelmezteti a nagyrabecsült hallgatót, a háttérben az angolparki »szellemvasút«-hoz címzett üdítő intézmény összes hangkulisszái hallhatók lesznek.”<sup>35</sup>

A gúnyos fogalmazásmódra pedig a *Halálos tavasz* egyik filmdalának felvételéről írt mondatokat idézhetjük, itt ugyanis Polgár nemcsak az előadóművésszel, hanem – a dalszöveg idézetébe rejtve – saját magával is ironizál: „Kalmár Pál, a dal egyetlen férfi-előadója, igen finoman hozza tudomásunkra e dal szövegét, muzsikáját, csak zongorakísérője, az egyébként kitűnő Szabó Kálmán, ront el mindent. Úgy veri a zongorát, tele hamis akkordokkal hogy a várva-várt és nehezen érkező tavasz ligeti verklíje is összerázkódnék tőle. Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte [...]”<sup>36</sup>

Annál meglepőbb viszont, amikor egy-egy számára fontosnak vagy komolyabbnak tartott téma esetében szinte patetikus, sőt szentimentális stílusba vált:

„Kedves olvasóim, ma valami nagyon széppel szeretném beszámolómat kezdeni, méltóan ahhoz a szép produkcióhoz, amit elsőnek akarok színük előtt bemutatni. Szeretnék valami szívfájdítóan szépet mondani, mint amilyen szívfájdítóan szépet éreztem akkor,

32 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1935. december. 73. – A tanulmány során az idézetekben megőriztem az eredeti helyesírást. Az itt idézett szövegrészlet amellet, hogy retorikai fogás, fontos dokumentuma annak, hogy 1935 végére rendeződött a lemeztársaságok és a Magyar Rádió között kialakult konfliktus, mely miatt korábban a Magyar Rádió néhány hónapig nem sugározhatta a kereskedelmi forgalomban lévő hanglemezeket.

33 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. április. 234–235.

34 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

35 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. március. 231.

36 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. április. 234–235.



amikor Mendelssohn hegedűversenyét hallgattam a kitűnő német hegedűművész: Georg Kulenkampff előadásában a berlini filharmonikusok kíséretével.”<sup>37</sup>

Bartók I. vonósnégyesét mint „hatalmas mű”-vet mutatja be, s Beethoven 5. szimfóniájával állítja párba. Leírása kevésbé tűnik szakszerűnek, inkább egyfajta hódolat Bartók Béla előtt, illetve Polgár afeletti örömeinek kifejezése, hogy magyar kortárs kamarazenei műalkotás külföldi lemezfelvétéléről írhat. A „meghatódott áhítat”, amit az előadók játékának tulajdonít, valójában inkább saját zenehallgatói attitűdjéről tanúskodik.

„Valami csodálatos világ elevenedik meg előttünk ennek a kompozíciónak a hallatára. A szív legmélyéről jövő fájdalmas kitörések váltakoznak a duhaj, féktelen tánc ritmusával, lélegzet elállítóan halkán, panaszosan sírnak a hangszerek, tele lélekkel, érzéssel, elfojtott, kitörni készülő, kitörő indulatokkal. Milyen érdekes véletlen, hogy e két zenei óriás egy-egy művét most közvetlenül egymás után hallhattam. Beethovenét [5. szimfónia] és Bartókét. Mennyi egyező vonás van bennük, mennyire egyik a fájdalomban és az örömben, a sóhajtásban és a tomboló, viharos érzésekben, mennyire lenyűgöző az a hatás, amit e két emberi lélek kivált érzékeinkből! (...) Meghatódott áhítat hangzik a vonósnégyes tagjainak, névszerint [Alphonse] Onnou és [Laurent] Halleux urak hegedűjének finom, légies pianóiból, [Germain] Prevost brácsájából, [Robert] Maas csellójának énekéből, s ez a négy hangszer pótolja az emberi hangot, az emberi lélek igaz, leplezetlen, hol zokogó, hol könyörgő, hol vad szenvedélyektől fűtö[tt], de mindig őszinte hangját.”<sup>38</sup>

### 3.2. A hanglemez-kritika célja

A közönséggel folytatott könnyed beszélgetéseiben időnként elárulja, hogy mi a célja a kritikával, mit jelent számára a kritikusi tevékenység. Egyik legelső kritikájában saját magát „kóstolómester”-ként jellemzi: „Ha néhol finnyás is az ízlésem, ne nehezteljenek érte, – hiszen az én kóstolómesteri állásom tulajdonképpen azért van, hogy előre bekonferáljam az étlapot – nehogy Önök elrontsák a gyomrukát.”<sup>39</sup> Néhány hónappal később, már némi tapasztalattal a háta mögött így árnyalja a feladatáról alkotott képet: „az én dolgom az, hogy Önöknek csak a nagyon jó vagy a nagyon rossz lemezekről számoljak be. Mind a két fajta megérdemli, hogy nyomdafestékre kerüljön. Az egészben csak az a baj, hogy legalább ötven lemezt kell végighallgatni, hogy tizenkét igazán jót találjunk.”<sup>40</sup>

A csevegő attitűd következtében ugyanakkor időnként ellentmondásba keveredik saját magával. 1937. novemberi cikkében elmondja: a magyar lemezekről legszívesebben csak jót írna, „mint ahogyan sohasem az a célunk, hogy rosszat írjunk, sőt ellenkezőleg. (...) Ismételjük azonban, ez nem csak rajtunk mulik, hanem azon, hogy a lemezek tényleg jók is legyenek.”<sup>41</sup> Ez alapján úgy tűnhet, hogy előnyben részesíti azokat a lemezeket, amelyekről

37 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. április. 306.

38 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. március. 233–234.

39 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

40 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. március. 230.

41 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. november. 832.

jót írhat, aminek nem sok köze van a kritika műfajához. Ezzel szemben olykor kemény is tud lenni. 1940 januárjában meglepően erősen fogalmaz:

„Meglehetősen közepes felvétel (végre ilyen is akad, eddig minden kitűnő volt!) a »Little Sir Echo« című keringő. A refrént reszketeg hangon adja elő az énekes és közben sűrűn kapkod levegő után. Az »echo«-t egy diszkrétan kiabáló, kevésszámú férfikar »szolgáltatja«, abban a hiszemben, hogy ezzel a titokzatos kiabálással visszhang hatását kelti.”<sup>42</sup>

Az olvasmányos, könnyed stílus olykor kedves, de felületes, érdemi kritikát nélkülöző leírásokra ragadtatja.<sup>43</sup> Bár egy teljes cikket szentel *A katona története* lemezfelvételének, az egész cikkben a művet ismerteti, s csupán az utolsó mondatban jegyzi meg, hogy a lemezek „páratlanul tökéletes”-ek.<sup>44</sup> A *Beer Barrel Polka* és a *Goosey Goosey* foxtrot felvételeiről írt rövid passzusa pedig már nem is lemezajánló, hanem inkább reklám: „A Beer Barrel Polka és másik oldala: a Goosey Goosey foxtrot (két élénk ütemű táncszám), abban különböznek egymástól, hogy: egyik jobb, mint a másik (újra a Roy-zenekar érdeme!). Hogy melyik jobb a másiknál, annak eldöntését az olvasóra bízuk. Tessék meghallgatni! (Odeon A 235.560).”<sup>45</sup>

### 3.3. A repertoárról

Általában nem tudjuk meg, hogy mi alapján válogatta a bírált lemezeket. Feltételezhetjük, hogy az aktuálisan a lemezboltokban kapható újdonságokból válogatott – kihasználva a lemezboltokban rendelkezésre álló helybeli meghallgatás lehetőségét –, de az sem kizárt, hogy a Rádió lemeztárába újonnan beérkezett lemezekből szemezett. A leírásai spontán zenehallgatásnak tűnnek, mintha egyik lemezt a másik után tenné a gramofonra, s ezzel párhuzamosan jegyezné le a benyomásait. Nem tudjuk, hogy vajon utólag módosított-e bármilyen retorikai fogás kedvéért a meghallgatott lemezek sorrendjén, ekkori elfoglaltságait tekintve inkább feltételezhető, hogy nem foglalkozott ezzel különösebben. 1938 szeptemberében, amikor a *Hóféhérke* című rajzfilm zenéjét tartalmazó Columbia-lemezekről írt, a cikk egy későbbi szakaszában visszatért a *Hóféhérkéhez*, amikor kezébe kerültek a filmzene Kristály-lemezekeken megjelent részletei.<sup>46</sup> Ha utólag bele akart volna nyúlni a cikk szerkezetébe, minden bizonnyal összerendezte volna ezeket a felvételeket egy tematikus bekezdésbe.

Alapvetően fontos volt számára, hogy a magyar lemezekről beszámoljon. Egy helyütt le is írja: „megvan az igyekezet bennem, hogy kutassak utána, – nos, most elhatároztam, hogy ha

42 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. január. 74.

43 Egy példa az ilyen, kritikának nemigen nevezhető jellemzésekre: „Ifjú szerelmesek, ha netalán összevesztek volna egymással, hallgassák meg ezt a lemezt, úgy, hogy a fiú vegye meg ajándékba a lánynak és játssza le neki. Ettől biztosan kibékülnek majd. (Tessék csak kipróbálni!) És ha már kibékültek, fordítsák meg a lemezt és játsszák le a másik oldalán lévő, „You” című foxtrotot. (Nem azért, mintha remélhető volna, hogy ettől megint összevesznek, hanem, mert ez a lemez csupa napsugár és mosolygás.)” POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. október. 771–772.

44 POLGÁR Tibor: Lemezbeszámoló. *Tükör*, 1939. június. 478.

45 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. január. 74.

46 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. szeptember. 714–715.

török, ha szakad, utánanézek és ami új magyar hanglemezt fel tudok kutatni, azt mind meghallgatom és meg is emlékezem róla.<sup>47</sup> Azonban nemcsak a hazai kiadványokat tekintette magyar vonatkozásúaknak. Zarah Leander egyik lemeze esetében elárulja, hogy bár az énekesnőt nemigen kedveli, a lemezt meghallgatja, mert magyar vonatkozású hangfelvétel (Erdélyi Mihály szerzeménye) hallható rajta.<sup>48</sup>

A Polgár által szemlézett repertoár az 1930-as és 1940-es évek fordulójának magyar és nemzetközi hanglemezrepertoárja, beleértve klasszikus zenei és tánczenei lemezeket, filmzenéket tartalmazó hanglemezeket, s a magyar Pátria-sorozatról több alkalommal is ír. Viszonylag ritkán foglalkozik operettlemezekkel, s alig, vagy egyáltalán nem kerül szóba a kritikákban a magyarnóta, a katonazene, valamint – a Pátria történelmi sorozatát leszámítva – prózai hangfelvétel. A klasszikus zenei lemezek túlnyomó többsége külföldi kiadvány – azonban ezek között is találhatóak magyar vonatkozású tételek, mint például Bartók 1. vonósnégyesének felvétele, vagy Csajkovszkij 6. szimfóniája Ormándy Jenő vezényletével –, s ugyanez elmondható a tánczenei lemezekről is, azzal a kitételrel, hogy a magyar vonatkozású lemezeket ezek között is külön megemlíti.

Vannak előadóművészek, akiket már ismerősként üdvözöl, de vannak, akiket ekkor fedez fel – legalábbis magának. Yehudi Menuhint „ifjú csodahegedűs”, Bing Crosby-t pedig „híres amerikai gramofonsztár” szavakkal jellemzi, amikor először ír róluk 1936 áprilisában<sup>49</sup> és 1937 márciusában.<sup>50</sup> Art Tatum,<sup>51</sup> Ania Suli (Süli Anna, amerikai magyar énekesnő),<sup>52</sup> Milica Korjus,<sup>53</sup> Django Reinhardt és Stéphane Grappelly,<sup>54</sup> vagy éppen Szabó Kálmán magyar jazz-zongorista<sup>55</sup> előadóművészetét viszont újdonságként mutatja be, és lelkesedik értük. Jóval kevésbé rajong például Zarah Leanderért – több cikkében is keményen bírálja őt –,<sup>56</sup> s az Andrews Sisterstől sincs elragadtatva.<sup>57</sup> S bár egy előadóművész életművének végigkövetéséhez nem elég az az öt év, amelyet Polgár Tibor kritikái felölelnek, írásaiból néhány esetben mégis kirajzolódhat egy-egy pályáiv. A német koloratúrszoprán énekesnő Erna Sack esetében például jól követhető, ahogy Polgár eleinte olyannyira lelkesedik virtuóz énektechnikájáért és lenyűgöző hangterjedelméért, hogy még a kissé ízléstelen darabválasztást is megbocsátja neki.<sup>58</sup> Majd amikor az énekesnő virtuozitása már megszokottá válik számára, akkor „énekbűvésznő”-nek titulálja, és a könnyebb műfajhoz illőnek minősíti őt.<sup>59</sup> Később viszont örömmel üdvözli az énekesnő ízlésének komolyabbá válását, megnemesedését.<sup>60</sup>

47 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. november. 831.

48 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. május. 364.

49 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. április. 306–307.

50 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. március. 213.

51 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. február. 153.

52 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. augusztus. 629.

53 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. április. 314.

54 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. február. 144.

55 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. június. 468.

56 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. május. 364.; POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. június. 468.

57 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. május. 392.

58 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

59 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. április. 306–307.

60 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. december. 915.

### 3.4. A lemezkritika tárgya

Polgár Tibor számára a lemezkritika tárgya – legalább – három részből áll: a mű (zene, szöveg, hangszerelés/feldolgozás), annak előadása és maga a hangfelvétel. Vagy ahogy ő fogalmazta egyik elejtett megjegyzésében: „amit felvesznek és ahogyan felveszik.”<sup>61</sup> Ez utóbbi kitétel persze egyszerre jelenthet interpretációt és hangfelvétel-esztétikát – hiszen a kijelentés alanya az előadóművész és a hangmérnök egyaránt lehet –, s Polgár valóban mindkettőre értelmezi. Az interpretációt emeli ki az „ahogyan” szó használatával, amikor ezt írja: „Elsőrangú a híres angol Ambrose-tánczenekar legújabb lemeze. Amit játszanak és ahogyan játsszák, egyaránt: kitűnő.”<sup>62</sup> Ugyanakkor – mint az e tanulmányból kiderül majd, nagyon sokat ír hangfelvétel-technikáról és -esztétikáról. Ez pedig, a médiumspecifikus kritika, a médium érdemi, szakmai jellegű kritikája viszonylag új jelenség a magyar hanglemezkritika történetében.

## 4. Médiatörténeti esettanulmányok

### 4.1. A gépi zene hallgatása

Nagyon kevés dokumentálható információnk van arról, hogy miként hallgattak zenét a 20. század első felében, azokban az évtizedekben, amikor a gépzene elkezdett tért hódítani magának a zeneéletben. Polgár Tibor egy elejtett megjegyzése fontos adalék, kiderül belőle, hogy egy több lemezoldalra rögzített klasszikus zenei műalkotás lemezről való zenehallgatásához partitúrát használt: „A lemezt feltettem a gépemre, kezembe vettem a partitúrát s egyszerre csak azt vettem észre, hogy – vagy háromnegyed órája hallgatok már. Az sem zavart meg, hogy a lemezeket, a tűt cserélgetni kellett.”<sup>63</sup> A zenehallgatásnak egészen újfajta módja ez, magányos és koncentrált; a zenehallgató ilyenkor a kottát nemcsak arra használja, hogy minél mélyebben megismerje a művet, de az előadott zenemű interpretációját is ellenőrzi ezáltal. S Polgár arra is kihasználja a gépi zenehallgatás kínálta lehetőséget, hogy az élő koncertélménnyel ellentétben itt, szobája magányában akárhányszor visszahallgathatja a zeneművet és annak előadását, például Bartók 1. vonósnygyesét: „a lemezen most újra – és akárhányszor – végigélheti [a zenehallgató az élményt], mert ezt egyszer nem elég meghallgatni és csak »meghallgatni«, ezt tényleg végigéli a szó legszorosabb értelmében az ember.”<sup>64</sup>

Bár ez a típusú zenehallgatás elsősorban a komolyzenei művek és azok interpretációjának minél alaposabb tanulmányozására alkalmas, a szórakoztatózenei hangfelvételt is meg lehet többször hallgatni, ahogy ezt Polgár meg is tette, például az *I'd Be A Fool Again* című slowfox esetében, melyet háromszor is meghallgatott egymás után: „Olyan kedves-bájos ez a lemez, hogy nem átalltam egymásután háromszor meghallgatni s mind a háromszor új kedvességeket fedeztem fel benne.”<sup>65</sup> A szórakoztatózene esetében azonban inkább más típusú vizsgálá-

61 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. december. 914.

62 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. augusztus. 628.

63 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. február. 152.

64 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. március. 233.

65 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. november. 830.

lódásra inspirálja a gépi zenehallgatás: összehasonlításra. Ugyanazon szám többféle feldolgozását hasonlítja össze, ami – tekintettel arra, hogy a feldolgozás és az interpretáció ezekben az esetekben alig különíthető el egymástól – szinte összehasonlító interpretáció-elemzésnek is minősül.<sup>66</sup> Nyolc esetben is végzett ilyen elemzést írásban, ráadásul ebből a nyolcból az első ötre viszonylag szűk időintervallumon belül, 1937 áprilisa és októbere között kerített sort. Nem tudjuk, hogy ez annak köszönhető-e, hogy ekkorra nyílt meg az érdeklődése az ilyen típusú zenehallgatás iránt, vagy csak a rendelkezésére álló lemezek kínálatának tudható be, ugyanakkor nem valószínű, hogy az 1937 áprilisével megelőző másfél évben nem fordultak elő a budapesti lemezboltokban olyan lemezek, amelyeken különböző előadók adták elő ugyanazt a slágert.

A *So Do I*<sup>67</sup> és *And the Angels Sing* foxtrotokat,<sup>68</sup> a *Moonlight and Shadows* slowfoxot,<sup>69</sup> az *A Fine Romance* című filmdalt,<sup>70</sup> valamint a *Rosalie* című film címadó dalát<sup>71</sup> kétféle, a *Boo Hoo* című számot háromféle,<sup>72</sup> a *This Year's Kisses* foxtrotot pedig négyféle előadásban hallgatja meg,<sup>73</sup> s egy teljes cikket szentel a *Halálos tavasz* filmdal öt különböző felvételének.<sup>74</sup> Bár elemzései érdekes tanulságokkal szolgálhatnak a szórakoztatózenei interpretációtörténet szempontjából, e tanulmányban Polgár egy másik, médiatörténeti jelentőségű megfigyelését érdemes tárgyalni. A hangfelvétel-összehasonlítások kapcsán ugyanis szinte minden alkalommal arra a következtetésre jut, hogy a szórakoztató zenében a mű nem létezik valamiféle ideális, kottában rögzített alakban, hanem az adott interpretációjával egyenlő, tehát a mű elsődleges médiuma a hangfelvétel, ami megőrzi az interpretációt.<sup>75</sup> Ő maga is azonosnak tekinti a művet annak interpretációjával. A *So Do I* című foxtrotot az egyik előadásban „kicsit egyhangúcska, de elég kedves szám”-ként jellemzi, azonban Roy Fox zenekara előadásában rácsodálkozik, hogy „milyen sok színnel, milyen kitűnő zenekari effektusokkal” lehet azt előadni: „Íme, ismételten bebizonyítható, mennyit jelent az a táncszámnál, hogy *milyen tálalásban kerül a hallgató elé.*”<sup>76</sup> A *Moonlight and Shadows* esetében megállapítja, hogy bár Dorothy Lamour előadásmódja, egy „túlságosan érzelmes éneklési modor (amit csak amerikaiak és angolok tudnak igazán) nem mindenkinek tetszik,” mégiscsak helyénvaló, hiszen ugyanennek a dalnak „más felvételben, férfi-énekessel – fele olyan hatása sem volt.”<sup>77</sup> E tanulságok kapcsán arra a végkövetkeztetésre jut, hogy valójában nem is az a fontos, hogy az előadott zenemű jó legyen: „a táncszámoknál először mindig attól függ a lemez sikere, hogy miképpen tálalják a számot és csak másodsor-

66 Polgár nyilvánvalóan nem végez a mai értelemben vett tudományos összehasonlító interpretáció-elemzést, ugyanakkor mivel kritikáiban megadja a vizsgált lemezek katalógusszámát, a tudományosság egyik alapelvének – az adatolásnak – mégiscsak eleget tesz.

67 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. április. 297–298.

68 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. január. 73–74.

69 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. július. 529.

70 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. május. 364.

71 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. május. 397.

72 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. augusztus. 604–605.

73 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. október. 761.

74 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. április. 234–235.

75 Ez a jelenség látszólag szembeállítja a kottában rögzített klasszikus zenei műalkotást a szórakoztatózenei művekkel, s ez a felfogás így is élt a 20. század második felében, azonban az ezredforduló óta egyre inkább teret nyer az a vélekedés, hogy a klasszikus zenei műalkotás is elsősorban annak hangzó megvalósulása.

76 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. április. 297–298. Kiemelés az eredetiben.

77 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. július. 529.

ban jön tekintetbe a szám maga, mint kompozíció.”<sup>78</sup> Tekintve, hogy ő maga is elsősorban a könnyedebb műfajban aktív komponista, többszöri ilyen megállapítását komoly, a műfajra és saját munkájára vonatkozó reflexiónak is vehetjük.

Érdeemes megvizsgálni két további jelenséget Polgár Tibor zenehallgatási attitűdjével kapcsolatban, melyek különös módon ellentétben állnak egymással: az egyik inkább megértő, míg a másik épphogy maximalista hozzáállásról tanúskodik. Érzékeny, szakértő zenehallgatásról tanúskodik, hogy az előadóművészi produkció értékelése során figyelembe veszi a médiumot, tudja, hogy az előadóművészt befolyásolja a hangrögzítési szituáció. Míg Alfred Cortot esetében azt feltételezi, hogy „a hanglezefelvétel kötöttsége, időre kiszabottsága” okozta, hogy a kiváló előadóművész nem tudott feloldódni a felvételen,<sup>79</sup> addig Willem Mengelberg és az amszterdami Concertgebouw Zenekar esetében a hangrögzítés definitív voltát okolja: „lehet, hogy az a tudat, hogy amit lejátszottak, örökre megörögzítődik, karmesterben, zenekarban olyan érzéseket keltettek, hogy nem volt meg a teljes nyugalomuk ahhoz, hogy a műben eléggé elmélyüljenek.”<sup>80</sup>

Mindezek ellenére Polgár elvárja az előadóművésztől – és a hanglezefelvénytől –, hogy az elkészült lemezen ne legyen előadói hiba, esetlegesség, rossz hang, a zenekar játéka legyen tökéletesen együtt. Nemcsak hogy hangot ad ennek az elvárásának – „Nem utolsó szempont az sem, hogy egy-egy lemezrevett koncertszám a legtökéletesebb kell, hogy legyen, azt addig próbálja a művész, addig ismétli meg a fölvetelt a technikus, amíg nem tökéletes, mert a felvett produkció örökre, kitörölhetetlenül és letagadhatatlanul megmarad az utókor számára.”<sup>81</sup> –, de olykor gúnyosan bírálja is azokat az előadókat, akik nem tudnak ennek megfelelni. Len Green zongoristáról például megállapítja: „Az előadó, – hogy ne unatkozzon a hallgatóság, egy-kétszer félre is üt a zongorán. Mint a »család szemefénye« szokott a nagynéni zsúrján.”<sup>82</sup> Eddy Butler zenekarát pedig így jellemzi:

„Gershwin, Nice Work If You Can Get It című kitűnő foxtrotjának eljátszásával szórakoznak Eddy Butler zenekarának tagjai. Kár, hogy a hallgatót nem szórakoztatják, hacsak azzal nem, hogy olykor-olykor az összjátékban egy-egy taktusnál összetalálkoznak. Sajnos, ez a szórakoztató pillanat ritka ezen a lemezen.”<sup>83</sup>

E két jelenség – a médium sajátosságának figyelembe vétele és a hangfelvétel iránt elvárt perfekció – Polgár modern zenehallgatói attitűdjéről tanúskodik. Előbbi azt mutatja, hogy az előadóművészek – köztük Polgár Tibor is – már kénytelenek hozzászokni, alkalmazkodni a stúdióköörülményekhez, hiszen az elektromos hangfelvételi eljárásnak köszönhetően a hanglezefelvétel adekvát médiumává vált az előadóművészetnek. Utóbbi pedig arra világít rá, hogy ekkorra már kialakult az élőzene és a stúdiófelvétel közti különbség egyik fontos jellemzője: bár az 1930-as években még nem állt az előadóművészek és hangmérnökök rendelkezésére a vágás lehetősége, a hangrögzítés során lehetőség volt a hibás eljátszás megismétlésére. Ezáltal a gramofonlemezen meghallgatható produkciók egyre kevesebb esetlegességet tartalmaztak,

78 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. október. 761.

79 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. február. 154.

80 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. március. 233.

81 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. február. 155.

82 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. február. 153.

83 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. július. 549.

aminek következtében a hangfelvételek által megőrzött ‘hibák’ sokkal zavaróbbnak bizonyultak, mint az élő produkció során ejtett félreütések.

Végül érdemes megjegyezni, hogy Polgár nemcsak saját maga hallgat gépzenét hanglemezzel, de más zenészeket is erre biztat. Közben visszajelzéseket ad kritikáiban az előadónak, a hangfelvételeik visszahallgatására, illetve mások lemezeinek figyelmes hallgatására is biztatja őket. Erről az attitűdről szintén elmondható, hogy egy generációval korábban még nem volt jelen a zeneéletben. A „pesti dizözök”-nek Ruth Etting lemezeit,<sup>84</sup> míg a magyar férfi énekművészeknek Szedő Miklós felvételeit ajánlja tanulmányozásra: „Énekművész urak! Tessék nyugodtan meghallgatni ezeket a lemezeket, meg lehet belőlük tanulni, hogyan kell gramofónba énekelni póz nélkül, különleges, kirívó allűrök nélkül, finoman, kitűnő szövegkiejtéssel, szívvel, hangulattal.”<sup>85</sup> Roy Fox zenekarának egyik lemezéről így ír: „Rádiószereplők figyelmébe ajánlom ezt a lemezt! Sokat lehet tanulni belőle.”<sup>86</sup> A Szűcs László felé megfogalmazott kritika pedig egyszerre tanúskodik Szűcs László énekstílusáról, Polgár Tibor stúdióbeli munkája során szerzett sokrétű tapasztalatairól, valamint arról, hogy az előadóművészeknek ekkor már lehetőségük van visszahallgatni saját magukat:

„az ének igen jó hatású, ha halk, diszkrét. Ez legtöbbször így is van, kivéve az elsőnek említett szám végén, ahol nem Szűcs a »slágerénekes«, hanem Szűcs az »opera-tenor« énekel. Ennek az a következménye, hogy a mikrofon eltorzítja a hangot, tetejébe még a zenekar is erős, az éneket el is nyomja, tehát ebből már »nem jöhet ki jó«. Figyelmébe ajánlom Szűcs Lászlónak: hallgassa, figyelje meg önmagát néhányszor a lemezein, majd rá fog jönni a hibáira, és akkor egészen kitűnő lesz.”<sup>87</sup>

#### 4.2. A hangfelvétel-technika kritikája – a médium kritikája

Hanglemezkritikáinak írása idején Polgár Tibor több mint tíz éve a Magyar Rádió munkatársa volt, s hanglemez-, valamint filmzene-felvételek során is sok tapasztalatot szerzett a hangrögzítésről. A hangfelvétel-technikát, hangrögzítést érintő megjegyzései mellett, hogy a korszak egyik legkomolyabb szakértőjének mutatják be őt, értékes forrásai a korszak hangrögzítési kultúrájával foglalkozó kutatásoknak. 1937. szeptemberi kritikáját – valószínűleg azért, mert a nyári uborkaszézonban nem volt elég új kiadvány, amiről írhatott volna – a korabeli hangfelvételkészítés és hanglemezgyártás folyamatának leírásával kezdi, amibe már a hangmérnök személyét és feladatainak leírását is beleérti.<sup>88</sup> Nyilvánvalóan saját tapasztalatait fogalmazza meg, amikor a stúdiókról, az előadóművészek stúdióbeli elhelyezkedéséről ír:

„Gyakori eset, különösen nálunk Budapesten, hogy a hanglemez-felvételeket nem direkt erre a célra épített teremben tartják, hanem egy, a felvételre alkalmasnak látszó, tágas, de nem túl visszhangos, nem is nyomott akusztikájú helyiségben. Ilyenkor gondosan kell

84 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. november. 847.

85 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. május. 390.

86 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. július. 536.

87 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. június. 469.

88 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. szeptember. 679–680.

megállapítani, hogy az egyes szereplőknek, vagy hangszereknek hol kell helyet foglalniok, hogy produkciójuk a legjobban érvényesüljön. Külföldön, ahol állandó, kizárólag hang-  
lemezfelvétel céljaira készült és használt stúdiók állanak rendelkezésre, ezeket a pontokat  
rendszerint már eleve megállapítják és meg is jelölik s ezzel rengeteg időt takarítanak meg.  
Minden hangszernek megvan a pontos helye, s ilyenkor csak a próba és a »bejátszás« van  
már hátra.”<sup>89</sup>

Szakértelmét bizonyítják a teremakusztikára vonatkozó kritikái is. Jan Garber zenekarának  
egyik felvételéről megállapítja, hogy „[a] felvevőterem is visszhangos, ami nagyban rontja a  
felvételt,”<sup>90</sup> s a túl visszhangos termet szóvá teszi Mendelssohn Hegedűversenyének Telefun-  
ken-felvétele esetében is.<sup>91</sup> Persze ő maga a Magyar Rádióban hozzászólt, hogy a stúdió  
akusztikája az adott műfaj, előadó vagy előadóegyüttes igényeinek megfelelően változtatható,  
hiszen a Rádió „nagy leadójában” (1-es stúdió) már 1928-ban változtatható akusztikai kö-  
rülményeket biztosítottak.<sup>92</sup> De még olyan apróságokra is odafigyelt, mint a *Budapest tangót*  
*táncol* című, két lemezoldalra kiterjedő tangóegyveleg két részének tempóazonossága – a két  
lemezoldal felvételeit ugyanis rendszerint külön, megszakítással készítették el, s ez magában  
rejtette a hibalehetőséget –: „a kétoldali terjedelmű lemez egyik oldalán a tempó gyorsabb,  
mint a másikon. Ezt egy, a fölvétel előtt alkalmazott metronommal el lehetett volna kerülni.”<sup>93</sup>

A gyakori stúdiómunka során minden bizonnyal bőven adódott lehetősége Polgárnak kí-  
sérletezni a mikrofonbeállításokkal. Erről árulkodik, amikor Szedő Miklós énekét példaként  
állítja más „mikrofónba éneklő urak” elé:

„Iskolát nyithatna és ott taníthatná Szedő Miklós azt, hogyan kell mikrofónba énekelni.  
A mikrofónba éneklő urak viszont jól tennék, ha meghallgatnák egyszer-egyszer ezt a  
finom és diszkrét előadási modort, amelyből rájöhetnének, hogy nem kell erősen énekelni  
ahhoz, hogy meghallják az énekes előadását. Mennél finomabb, mennél halkabb az ének-  
lés, annál mikrofónszerűbb, annál jobban tud a felvételnél a technikus is alkalmazkodni  
hozzá, vagyis annál *természetesebb* lesz lemezen, vagy a rádióban való visszaadásnál. Mert  
ha a mikrofónt erős hanghatás éri az »erősítőben«, – azon a helyen, ahol szabályozzák az  
előadás dinamikáját, – azonnal legyengítik a hangot, nehogy recseljen. Ezáltal már veszít  
eredeti színéből.”<sup>94</sup>

Szintén a tapasztalt hangrögzítési szakértő szólal meg abból a leírásból, amelyet Berlioz *Római*  
*karnevál nyitány* című művének Telefunken-felvételéről (SK 2489) olvashatunk:

„nem okvetlenül szükséges feltétel valamely zenekari szám lemezre-, illetve  
mikrofónbajátszásánál, hogy a zenekar sok tagból álljon. A mikrofón – a jó mikrofón  
kitűnően – »kihozza« a hangszerek hangját, színét s ezért meglehet tenni, hogy olyan ze-  
nekari műveknél, ahol nincs sok fuvóhangszer, a mikrofónbajátszásnál kevesebb vonóst

89 Uo., 680.

90 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. május. 397.

91 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. április. 306.

92 UJHÁZY (2018): 9.

93 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. július. 535–536.

94 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. január. 73.



alkalmazunk, mint például ugyane mű pódiumon való előadásánál. Nem lehet viszont kevés vonóshangszerrel játszani mikrofónba sem, olyan nagy zenekart s így nagy vonóslétszámot igénylő művet, mint például Berlioz Római karneválja. Az ilyen mű csakis úgy hangzik jól lemezen, rádión, vagy akár hangosfilmen, ha nagy teremben, nagy zenekarral, nagy vonóskaral veszik fel.”<sup>95</sup>

Polgár Tibor számára tehát egyértelmű volt, hogy a technikai médiumon rögzített zene – korabeli kifejezéssel: gépzene – önmagában is érvényes művészeti alkotás. 1936 februárjában ő maga is hozzászólt a gépzenevel kapcsolatos diskurzushoz: „igenis művészet a gramofonprodukción is, ha nincs is meg a szereplő közvetlen összeköttetése közönségével. Ma, a rádió korában, véleményem szerint nem lehet már vita arról, hogy maradéktalan élvezetet nyújtson egy-egy kiváló művész gramofonon való szereplése is.”<sup>96</sup> Ebben az írásában azzal érvel, hogy az élő hangversenypódium látványa nem feltétlenül befolyásolja a zenehallgatást, hiszen gyakran láthatjuk, hogy egyesek csukott szemmel hallgatnak zenét hangversenyen, s ez nem különbözik attól a zenehallgatástól, ha rádiót vagy gramofont hallgatnak egy elsötétített szobában.

Ugyanakkor finom érzékkel különbséget tesz nemcsak az élő és a stúdióbeli zenélés, de azok hangzásideálja között is. Az *I Wished On The Moon* slowfox énekese kapcsán megállapítja, hogy bár nem mindenki szereti az ilyen éneklést, „de nem rossz gramofonra ez a hang.”<sup>97</sup> A Radiola Rhythmus [sic] Band játékát hallgatva örömmel nyugtázza, hogy ez az együttes nemcsak élőben, de „még lemezen is tud halkán és ízléssel játszani”<sup>98</sup> – ez alapján kiderül, hogy a korabeli stúdiókörülmények között nehéz volt halk felvételt produkálni.

Dicséreteiben a hangmérnök és az előadóművész mikrofon-teljesítményét is különválasztja. Kubányi György magyarnóta-lemezéről írva azt emeli ki, hogy az előadó jól használja a hangfelvételspecifikus éneklésmódot: „»Hallatszik«, hogy ez az énekes tökéletesen tisztában van a mikrofonba-éneklés tudományával.”<sup>99</sup> Csajkovszkij 6. szimfóniájának Ormándy Jenő által vezényelt felvételéről írva pedig inkább a hangmérnök teljesítményét elemzi, sőt még azt is elárulja, miért nehéz jól rögzíteni ezt a zeneművet:

„Talán nem is a zenekar ragyogó játéka az, ami leginkább megkapott, hanem – a technikusok munkája. Azoké, akik ezt a művet felvették hanglemezre, úgyhogy nem érzi az ember a gépzeneét. »Mikrofónszempontból« ugyanis igen kemény dió ez a zenemű, kirobbanó fortisszimóival, amelyek nagy hangversenyteremben hallatlanul hatásosak. Nos, – és itt a technikusok ügyessége – lemezen is ugyanolyan hatásosak ezek a helyek, mintha csak valami pompás akusztikájú hangversenyteremben ülne az ember. Egy-két kisebb zavartól eltekintve (ezeket a kényes, túlerős helyeket szinte teljes lehetetlenség lemezre felvenni), technikai szempontból is tökéletesnek mondható ez a felvétel. Kár, hogy a mérnök, vagy mérnökök neve nincs a lemezen, megérdemelnék, hogy megemlítsék őket.”<sup>100</sup>

95 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. november. 875.

96 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. február. 155.

97 Uo.

98 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. január. 74.

99 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. szeptember. 715.

100 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. február. 152–153.

Ugyanakkor nemcsak dicsér, de kritizál is. Sándor Erzsit – még kitűnő énektechnikája ellenére is – bírálja, mivel „túlközel állhatott a mikrofonhoz, mert sokhelyütt lélekzététele is hallatszik.”<sup>101</sup> Kovács Dezső felvételeit hallgatva különbséget tesz a hangfelvétel-technikát kezelő szakember és az előadó hiányossága között: mindkét esetben azt teszi szóvá, hogy a szöveg nem érthető, azonban előbb azért mert nem jó helyre állították az énekest a mikrofonhoz képest, később, más felvételéről írva viszont azért, mert rosszul mondja a szöveget.<sup>102</sup> Hasonlóképpen érzi, hogy nem feltétlenül az adott énekest kísérő zenekar tehet arról, ha túl hangosan szól,<sup>103</sup> ha nem eléggé színes a játéka a lemezen,<sup>104</sup> vagy éppen a hangereje „többször hirtelen, indokolatlanul változik. Ez technikai hiba, nem szabad előfordulnia.”<sup>105</sup>

### 4.3. Polgár Tibor a magyar hanglemezyártásról

Polgár Tibor hanglemezkritikáiból megismerhető az 1930-as és 1940-es évek magyarországi – szűkebben véve: budapesti – hanglemezkereskedelme, s általában véve is a budapesti hanglemezpiac helyzete. Ezek az évek – az elektromos hangfelvételi eljárásra történő átállás és az államosítás közti bő két évtized – a magyar hanglemez történet második sikeres korszakának mondhatók. Újra rendszeresen jelen vannak a magyar lemezpiacon a nagyobb nemzetközi lemezcégek (Columbia, HMV, Odeon), s a lemezboltokban további külföldi lemezeket is lehet kapni – Polgár Tibor kritikáiban igen nagy számban fordulnak elő amerikai Brunswick és a Magyarországra ezekben az években belépő német Telefunken lemezek,<sup>106</sup> valamint a német Kristall saját, vagy magyar licenzkiadványai. Újra vannak magyar cégek is, amelyek lemezyártással és lemezfelvétellel foglalkoznak: 1934 óta működik a Durium Hanglemez Kereskedelmi Kft. (lemezeit ekkor még Patria Ultravox feliratú címkékkel adja ki), valamint 1937 óta a Radiola Hanglemezgyár. A korszak hanglemez történeti kutatása szempontjából különösen hasznos, hogy Polgár önmagában azzal, hogy csak beszámol a lemezújdonságokról, segédanyagot szolgáltat a magyar hanglemez megjelenési dátumainak meghatározásához, s a beszámolókból az is kiderül, hogy egy-egy külföldi lemez mikor jutott el Magyarországra. Megállapíthatjuk például, hogy a korabeli magyar lemezpiac igen gyorsan reagált a külföldi újdonságokra: Stravinsky *Jeu de Cartes* balettjének felvétele 1938. február 21-én készült Berlinben,<sup>107</sup> s a lemezek angol kiadásai (Telefunken SK 2460–2462) már 1938 őszén elérhetőek voltak Budapesten, Polgár Tibor 1938 novemberében recenziálta azokat.<sup>108</sup>

Polgár Tibor számára kiemelten fontos a magyar hanglemez kultúra, így főleg eleinte sokat elégedetlenkedik a hazai lemezyártás állapota miatt. Először félévnyi kritikus tevékenység

101 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

102 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. október. 772.

103 A Bohrant-Weidinger zenekarról van szó. POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. április. 297.

104 „Az egyébként kitűnő Buttola zenekar játéka színesebb is lehetne. Ez azonban úgy látszik, illetve úgy hallatszik, nem egészen az ő hibájuk, hanem azé, aki elhelyezte őket a mikrofon előtt. A zongora játéka túlerős, a zenekar pedig úgyszólván állandóan elnyomja az énekes – Szücs László hangját.” POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. július. 549.

105 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. június. 469. Hasonló esetek: POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. szeptember. 715.; POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. február. 155.

106 A Telefunken-lemezek magyarországi forgalmazásának megkezdéséről maga Polgár Tibor is tudósít: POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

107 STUART (1991): 30.

108 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. november. 875.

után, 1936 júniusában teszi fel a kérdést: „Miért van olyan kevés magyar lemez? Nem öröm a kritikusként, hogy legnagyobbbész külföldi lemezekről kénytelen írni, mert nem talál magyar lemezt, vagy legalábbis jó magyar lemezt.”<sup>109</sup> Nem arról van ugyanis szó, hogy nincs magyar lemez, hanem hogy azok Polgár Tibor szerint nem elég jók. 1936 decemberében több Pátria-lemezeiről is ír, azonban írása meglepő fordulatot vesz egy Telefunken-lemez kapcsán, s mondatai szemléletes képet adnak a korabeli magyar lemezgyártásról:

„a lemezeiről főleg azért teszünk említést, mert érdemes meghallgatni – és példát venni róla – milyen finoman, diszkréten lehet (és szabad) a zenekarnak kísérni! Igaz ugyan, hogy a németek ezerféle technikai fortélyal érik el ezeket a remek hanghatásokat, igaz, hogy külön gramofonfelvevő stúdióik vannak, tökéletes berendezéssel és végül igaz, hogy megvannak hozzá az anyagi lehetőségeik. Ma még persze csak álom, hogy egyszer nálunk Magyarországon, ahol kitűnő művészek, kitűnő technikusok vannak és akad áldozatkész vállalkozó, aki akar és tudna művészi értékű dolgokkal is foglalkozni, csak az kellene még, hogy a közönség kedve is megjöjjön hozzá, a bugyellárisa is megduzzadjon kissé, akkor talán itthon is lehetne olyant produkálni, mint külföldön.”<sup>110</sup>

Várakozása azonban hiábavalónak tűnik, legalábbis jó ideig. 1937 nyarán és őszén különös ívet írnak le a magyar hanglemezgyártásról vázolt gondolatai. 1937 májusában erőteljesebb hangot megütve korholja a magyar cégeket. Felrója nekik, hogy míg a külföldi lemezcégek szívesen foglalkoztatják a magyar előadóművészeket, a magyar cégek megelégednek az olyan felvételek elkészítésével, amelytől üzleti hasznot remélnek, s ezeket sem kellő igényességgel rögzítik, azaz nem töltik be a – Polgár által nekik tulajdonított – kultúraközvetítő szerepüket:

„fájdalommal állapíthatjuk meg, hogy magyar lemezt, legalább említésre méltót – egyet sem találtunk. Kissé furcsa, hogy míg az idegen lemezgyárak állandóan foglalkoznak magyar vonatkozású témákkal, számos magyar szereplőt foglalkoztatnak a hanglemezekben, addig nálunk, úgy látszik, minden ilyen irányú esetleges törekvés is befagyott. Mert az, ugyebár, nem számítható komoly, esetleg reprezentatív magyar termelésnek, amikor néhány tucat értéktelen, tiszavirágéletű táncszámot jól-rosszul (inkább rosszul) hanglemezre vesznek fel, csak azért, mert néhány sekélyes ízlésű ember érdeklődik iránta. Kár ilyenkor azzal megnyugtatni magunkat, hogy nincs lemezbásárló, nincs elég érdeklődés jó lemezek iránt. Tessék értékes, jó lemezek gyártásával érdeklődést teremteni.”<sup>111</sup>

Néhány hónap elteltével, augusztusban sajnálattal állapítja meg, hogy „elég kár, hogy megint írd és mondd: egyetlenegy darab [magyar lemez] akadt a kezünkbe”.<sup>112</sup> Októberben pedig még ennyire sem futja: „Őszinte sajnálattal vagyunk kénytelenek ismét nélkülözni a jó magyar hanglemezfelvételeket.”<sup>113</sup>

109 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. június. 466.

110 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. december. 926.

111 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. május. 365.

112 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. augusztus. 605.

113 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. október. 761.

1937 novemberére – úgy tűnik – elfogyott a türelme. Újra hosszabb eszmefuttatást vet papírra, amelyben erős szavakkal illeti a korszak magyar lemezcégeit, külön hangsúlyozva, hogy klasszikus zenei lemezek egyáltalán nem készülnek Magyarországon.

„Miután a Tükör pár elmúlt számán keresztül sokat keseregtem azon, hogy kényszerűségből hallgatok külföldi lemezeket, illetőleg kényszerűségből írok úgyszólván kizárólag külföldiekről, amaz egyszerű oknál fogva, mert jó magyar lemezt nem igen találok, akár mennyire is megvan az igyekezet bennem, hogy kutassak utána, – nos, most elhatároztam, hogy ha török, ha szakad, utánanézek és ami új magyar hanglemezt fel tudok kutatni, azt mind meghallgatom és meg is emlékezem róla. (...) Sajnos, arról eleve le kellett tennem, hogy komoly új magyar hanglemezfelvételt hallgassak, (ezt úgy értem, hogy nem könnyű számot, nem könnyűzenét), mert ilyen komoly felvétel – nincs. Némileg érthető, hogy a gramofongyárok félnek attól, hogy a komoly lemezekre nem akadna vevő, s így csak azt a lemezt vásárló-réteget igyekeznek kiszolgálni, amelyet a »Gassenhauerek« érdekelnek.”<sup>114</sup>

E felvezetés után részletes, érdemi kritikát ír néhány magyar lemezről. Zerinváry Andor *Várom magát* című filmdaláról leírja, hogy a szám zenéje jó, de a hangszerelés „sokhelyütt hézagos, unalmas, a terem visszhangos”, s hogy az énekszólam magassága nem egészen felel meg az előadóművész, Kalmár Pál hangjának.<sup>115</sup> Egy másik felvételen, Ábrahám Pál *Késő* című tangójában Kalmár Pál előadásának rovására írja, hogy szétesik a szám dallama.<sup>116</sup> Kritikájának végkövetkeztetése pedig lesújtó:

„Íme, kedves olvasóink, beszámoltam néhány magyar lemezről, a jobbakról, amelyeket érdemes megemlíteni. Be kell vallanom, hogy sajnos, nagyobb volt azoknak a száma, amelyek nem méltóak arra, hogy foglalkozzunk velük. Amelyeknek létrejöttét kapkodás, kevés- vagy semmi hozzáértés jellemzi s amelyek így, sajnos, messze alulmaradnak azon a színvonalon, amelyen lenniök kellene, arról nem is beszélve, hogy összehasonlíthatók legyenek a külföldi lemezekkel, bár ez, véleményünk szerint nem is mindig csupán anyagiakon mulik, hanem igyekezeten és művészi érzéken.”<sup>117</sup>

Az, hogy Polgár ennyire élesen kritizálja a magyar lemezcégeket, különösen annak fényében meglepő, hogy a Rádióval szoros kapcsolatban álló Durium Hanglemez Kereskedelmi Kft. lemezei révén ő maga is része a magyar hanglemeziparnak.<sup>118</sup> Ráadásul mivel e cég felvételei a Magyar Rádió stúdiójában készültek, Polgárnak feltehetően tudnia kellett például Bartók Béla és Ferencsik János az 1930-as évek közepén készült hangfelvételeiről.<sup>119</sup> Nem tudjuk do-

114 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. november. 831.

115 Uo., 831.

116 Uo., 831.

117 Uo., 832.

118 Polgár Tibor már 1937 előtt több hanglemezfelvételen közreműködött a Durium Hanglemez Kereskedelmi Kft. szervezésében. Néhány példa: Polgár Tibor – Gerő György: *Kereken kimondom*. Előadók: Triumph együttes, Polgár Tibor és Gerő György (zongora). Patria Ultravox R 273 (matr. 162-1). Ő vezényelt Szemere László tenorénekessel több felvételén, köztük egy saját kompozícióját is, Patria Ultravox Mr 131 (matr. 191 és 196).

119 Liszt Ferenc *Tasso* című szimfonikus költeményét a Budapesti Hangversenyzenekar előadásában, Ferencsik János vezényletével rögzítették Budapesten, a lemezek 1936 tavaszán jelentek meg. Hanglemez-kurir. *Esti Kurir*, 1936. május 9., II.

kumentumokkal alátámasztani, de nem kizárható, hogy a Rádióban kapott olyan visszajelzést, amely szerint erős kritikái nem jó fényben tüntetik fel az intézményt, amelynél ő maga is dolgozik. Feltűnő a váltás, hogy már a következő cikkben (1937. december) váratlanul dicsérő hangvételbe vált:

„Határozottan jó hangulatban fogunk neki jelen beszámolóknak a legújabb hanglemezekről, mert úgy látjuk, hogy egy régi és sokat hangoztatott vágyunk kezd beteljesedni. A magyar felvételek közt néhány kitűnőt találtunk s ama régi vágyunk, hogy a magyar felvételekben (...) nivót találjunk, íme, úgy látszik mégis teljesül. (...) Legelőször is meleg kézszerítást érdemel a Pátria gyár, amely kezdi megvalósítani azt, minek érdekében fentebb síkraszálltam. Új lemezei között jó néhány akad, amely bátran versenyre kelhet a külföldiekkel.”<sup>120</sup>

Tény, hogy Szemere László, Tisza-Kostyál János vagy éppen Nagykovácsi Ilona esetében új, lemezen korábban nem szerepelt előadóművészeket mutat be olvasóinak, de lelkendezése ennek ellenére is ellentmondásosnak tűnik.

Ettől kezdve szinte minden kritikájában ír magyar kiadványokról. Legközelebb 1938 júniusában teszi csak szavá, hogy – nyilvánvalóan az Anschluß hatására – megtorpant az üzleti élet:

„nálunk, Magyarországon – mint az utóbbi időben minden, ahol lényegesebb tőkebefektetés szükséges valamilyen produkció létrehozásához – a lemezgyártás is megsínylette, hogy az emberek nem mernek vállalkozásokba bocsátkozni. Kevesebb kiadással – és sajnos, alacsonyabb művészi színvonallal – készült egynéhány lemez, úgyszólván csak azért, hogy végleg meg ne álljon, be ne fagyjon a gépezet. Most már itt volna az ideje, hogy azok, akik erre illetékesek, fogjanak munkához, hagyják abba a töprengést.”<sup>121</sup>

Kívánsága meghallgatásra talált, 1939 áprilisában meglelégedéssel nyugtázza, hogy „Ma már olyan gyakorlatunk van, magyaroknak a hanglemez-felvételekben, hogy ha kisebb anyagi lehetőségeink vannak is, mint a külföldi nagy cégeknek, bizvást felvehetjük velük a versenyt.”<sup>122</sup>

#### 4.4. A hanglemez, mint a hang megőrzésének médiuma

Polgár Tibor már egy olyan korszakban született 1907-ben, amelyben a hang rögzítése lehetséges volt. Ha a fonográf-hengerre beszédet mondó Kossuth Lajost tekintjük az első generációnak, amely már találkozott a hangfelvétel jelenségével,<sup>123</sup> akkor Polgár már sokadik generációs technikai médiahasználónak mondható. A rádióban dolgozó, filmre és gramofonlemezre felvételeket készítő muzsikusként számára a hangfelvétel természetes jelenség volt, annak tulajdonságai a zenéről való gondolkodásának részét képezték. S nemcsak tisztában

120 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. december. 914.

121 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. június. 468–469.

122 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1939. április. 315.

123 Kossuth Lajos fonográf-felvételéről lásd az alábbi tanulmányomat: SZABÓ (2013).

volt azzal, hogy a 20. században az elhangzott szó és zenei hang nem feltétlenül száll el, hanem megőrizhető és visszahallgatható, de el is gondolkodott ennek következményein.

A néprajzi Pátria-sorozatról írt második cikkében, Ortutay Gyula 1938. február 11-én tartott előadását<sup>124</sup> ismertette hosszan értekezett a hanglemezeiről, mint olyan médiumról, amely más médiumoknál – kotta, fonográf-henger – alkalmasabb a népzene rögzítésére.<sup>125</sup> Mint írja, a fonográf-hengernek sem az anyaga, sem a rajta rögzíthető hang minősége nem ideális arra, hogy a felvétel többször is visszahallgatható legyen, ugyanakkor terepmunkára mégiscsak alkalmasabb a fonográf, mint a gramofon, így a Rádióban készülő népzenei gramofonfelvételek előkészítésében fontos szerep jut neki:

„A fonográf-henger tökéletlen, sok »mellékzörej« ad s így csak arra jó, hogy a gyűjtő, körútján az általa érdekesnek talált anyagot, erre felvéve, magának, kizáróan tudományos vizsgálat céljaira megrögzítse. A fonográf hengere elég puha, kopásnak könnyen kitett anyagból van, viszont maga az egész felvevőgép könnyebben hordozható, mint a gramofon masszív, nehéz gépekkel terhelt, eléggé bonyolult berendezése. Így a fonográf-henger jó az előzetes, előkészítő munkánál, mint hasznos segédeszköz, hogy az arról lehallgatott anyagot a gyűjtő selejtezhesse, abból kiválaszthassa, hogy mi kerül majd feketelemeze.”<sup>126</sup>

A kottában rögzített zenéhez képest viszont a zenei előadást közvetlenül rögzítő és többször lejátszható hanglemezeknek már egyértelműen csak előnyei vannak, legalábbis a népzene területén:

„A hanglemezen való megörökítés nagy előnye a kottában való lejegyzéshez viszonyítva abban rejlik, hogy a dallamok igen gyakran eléggé bonyolultak, tele vannak ékítményekkel, amelyek gyakran a legjobb fülű muzsikusk számára is lejegyezhetetlenek; már csak azért is, mert a gyakorlatban nincs is olyan »hang«-jel, amellyel ezeket a cifrázatokat az előadásnak megfelelő hűséggel leírassák. A hanglemezt viszont az ember tetszés szerint többször lejátszhatja, vizsgálhatja, felbonthatja elemeire.”<sup>127</sup>

Nem tudjuk, hogy saját gondolatát veti fel, vagy Ortutayét interpretálja – ha az utóbbiról van is szó, valószínű, hogy Polgárban is felmerülhetett az ötlet –, amikor eszmefuttatása végén a néprajzi felvételek távlati terveként a hangosfilmet is megnevezi: „A lemezeire való felvétel később aztán eljuthat a hangosfilmig, amelynek értékét, azt hiszem, nem kell itt bővebben fejtegetnünk.”<sup>128</sup>

A gramofonlemez azonban nemcsak abban az értelemben médiuma a megőrzésnek, hogy más médiumoknál alkalmasabb a hang rögzítésére. Polgár a Pátria Történeti lemezsorozata kapcsán a megőrzés és az emlékezés magától értődő kapcsolatáról ír – némileg mentegetőzve

124 Az előadásra a Pátria Klub a Magyar Rádió különböző működési területeivel foglalkozó előadássorozatának keretén belül került sor. Az előadásról több napilap is beszámolt, lásd például: Ortutay Gyula előadása a Pátria Klubban. *Nemzeti Ujság*, 1938. február 12., 11.

125 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. április. 312.

126 Uo., 312.

127 Uo., 312.

128 Uo., 312.

amiatt, hogy ezúttal zenei helyett prózai felvételekről számol be olvasóinak.<sup>129</sup> Polgár Tibor minden bizonnyal már korábban is tudott e hangfelvételekről, hiszen azok a Magyar Rádió kezdeményezésére, ekkor már több éve a Rádió stúdiójában készültek. 1935-ben merült fel először a történeti jelentőségű hangfelvételek hosszú távú megőrzésének terve, ekkor még színészek hangját örökítették meg a rádió hangmúzeuma számára.<sup>130</sup> Ez a munka a harmincas évek végére egy szisztematikusabb hangemlék-gyűjtéssé fejlődött. Így számolt be róla Tamás Ernő 1939-ben, a *Pesti Hirlap* hasábjain:

„A rádió hanggyűjtése három irányú: népmese, népzene és történeti, illetve kegyeleti felvétel. Az utóbbi csoportban őrzik meg a történelmi jelentőségűnek ítélt események és emberek hangfelvételét, ami most már rendszeresen történik. Hanglemez őrzi Horthy Miklós kormányzó egyik beszédét és más történelmi pillanatok beszédrészleteit, államférfiak hangját.”<sup>131</sup>

A Történeti lemezsorozat tartalmát jelenleg nem ismerjük hiánytalanul, s azt sem tudjuk, hogy a Rádió hangmúzeuma számára készített felvételeknek mekkora hányada jelent meg hanglemezen is, illetve hogy a hangfelvételek elkészültéhez képest mennyivel később jelentek meg azok hanglemezen. Polgár cikke megjelenésének és a hangfelvételek elkészültének dátuma alapján egyaránt úgy tűnik, hogy a kritikában említett lemezek – vagy legalábbis azok többsége – 1938 őszén válhattak kereskedelmi forgalomban elérhetővé.<sup>132</sup> E lemezeken politikusok (Horthy Miklós és felesége, Darányi Kálmán, Imrédy Béla, Bárczy István, Szendy Károly) és tudósok (Stein Aurél) beszédei mellett Eugenio Pacelli bíboros és XI. Pius pápa az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából elmondott szózatai, valamint egyedüli zenei felvételnként Siklós Albert a szegedi Egyetem toronyórája számára írt művének szerzői cseleszta-felvétele szerepel.<sup>133</sup> Mint azt maga Polgár Tibor is hangsúlyozza, a lemezeken többnyire élő rádióközvetítések hallhatók, azok természetes, élő közegével együtt, tehát például egy nyilvánosan elhangzott beszéd esetében a jelenlévő hallgatóság reakciói, tapsa, éljenzése is fennmaradt a lemezen. Stein Aurél esetében is a hangfelvétel élő jellegét erősíti, hogy a 76 éves, ekkor már évtizedek óta Angliában élő Ázsia-kutató – nyilván valamelyest küzdve a magyar nyelvvel – a felvételt egy megkönnyebbült „nna” sóhajtással fejezte be.

129 POLGÁR Tibor: Élő történelem – hanglemezek. *Tükör*, 1938. október. 794.

130 Molnár Ferenc és Darvas Lili első rádiós szereplése. *Kis Újság*, 1935. október 12., 7.

131 TAMÁS Ernő: Kossuth Ferenc politikai nyilatkozata – hanglemezen. *Pesti Hirlap*, 1939. május 28., 34.

132 Ennek ugyanakkor némileg ellentmond, hogy Polgár ebben a cikkében nem adja meg a lemezek katalógusszámát, ami a többi lemezkritikájában csak elvéve fordult elő.

133 Siklós Albert esetében mind a hangfelvétel, mind a hangfelvétel történetének leírása fontos dokumentuma a magyar zenetörténetnek: „Szeged városa az egyetem tornyába órajátékot akart készíttetni. Muzsikát íratott Siklós Alberttel, Zeneakadémiánk tudós professzorával, hogy majd erre a muzsikára fognak a torony tetején a rektort, a dékánt, a diákokat és a pedellust ábrázoló, ugyancsak óraművel hajtott figurák sétálni. A megkomponált muzsikát ki is küldték a svájci óragyárba, hogy a muzsikáló óraszerkezetet a kotta szerint megcsinálják, de az óragyár csak húzta, halasztotta a dolgot, végül is kiderült, hogy nem tudja megcsinálni. Siklós professzor azonban nem jött zavarba és nem hagyta cserben a szegedi egyetemet, amelynek épület-felavatási terminusa már veszedelmesen közeledett, hanem cselesztához ült és ő maga gramofónba játszotta a szellemes kis muzsikát, régi diákdalok ötletes, művészi feldolgozását. Hangerősítő berendezés segítségével, azóta is ezt a lemezt játsszák Szegeden az Egyetem tornyában.” POLGÁR Tibor: Élő történelem – hanglemezek. *Tükör*, 1938. október. 796.

A sorozat médiatörténeti, megőrzés-történeti eszmefuttatásra inspirálta Polgár Tibort. Megtudjuk véleményét a harmincas évek média-közegéről:

„A mai ember számára már nincsenek technikai csodák. Mr. 1938, hét végén, vagy dolga végeztével hazamegy, esetleg beül kis autójába, hogy egy kis kirándulást tegyen, előveszi gramofónját és lejátssza a legújabb hanglemezeket. Így szórakozik. Nem is gondol arra, hogy a gramofón, a hanglemez, korszakalkotó találmány, »konzervált művészet, konzervált szórakozás«, és hogy nem gondol erre, ez természetes is. Ma már túl vagyunk azon, hogy ezen csodálkozzunk.”<sup>134</sup>

Világosan különbséget tesz a technikai médiumok között az élő rádióműsor és a gramofonlemez viszonylatában, hangsúlyozva, hogy az előbbi egyszeri alkalom: „amit hallottunk, pillanatok múlva már az enyészeté.”<sup>135</sup> Különösen érzékenyen állapítja meg az ‘esemény’ egyszeri és megismételhetetlen mivoltát, s hogy e tekintetben mégiscsak van különbség egy felolvasott rádióelőadás és egy élő közvetítés – azaz ‘esemény’ és ‘történelmi esemény’ – között: „Egy előadást könnyen meg lehet ismételni, de egy eseményt, kiváltképpen, történelmi eseményt – soha. S itt van a gramofonlemez óriási jelentősége, mert ha az előbb elhangzott eseményt megörökítették lemezen, az – nyugodtan mondhatjuk – élő tanubizonyságul, örökre megmarad.”<sup>136</sup>

A gramofonlemezzel együtt lép be gondolatmenetébe az emlékezés, az a lehetőség, hogy a hírességek hangját haláluk után is meg lehet hallgatni: „Milyen hátborzongatóan csodálatos élmény például Saljapin hangját hallanunk, – halála után évekkel, – majd évtizedekkel is. Itt él előttünk, itt ágál, zokog, dalol, kacag egy olyan, valamikor élő, húsból, vérből való ember, aki ma már régen a föld alatt porlad.”<sup>137</sup> S bár saját maga is groteszknak érzi a felvételt, de mégis leírja a gondolatát: „milyen csodálatos volna, ha ma hanglemezeiről hallhatnók a fiatal Kossuth Lajos, Mátyás Király, esetleg a honalapító Árpád hangját, vagy – mondjuk Columbus beszédét.”<sup>138</sup> Ugyanakkor tudja, hogy ha a fiatal Kossuth hangja már nem is lesz soha meghallgatható, a rögzített hangnak van jövője, ráadásul hosszabb a jövője, mint egy emberöltő. Polgár a jövőbe tekint, és megállapítja, hogy már a következő generációnak más lesz a viszonya a múlt hangjaival – és tegyük hozzá: általában véve a hangfelvétellel –, mint az övének:

„A gramofonlemez [sic] fiatal találmány, a ma élő ember régi hangokat nem igen hallhat lemezeiről, legnagyobb részt csak olyan személyekét, akiket életükben is ismert, vagy legalább is látott, vagy akikkel egy korban élt. Történelmi szempontjából a következő nemzedékek számára lesz érdekes és óriási jelentőségű, hogy ma élő nagyjaink hangját évszázadok múlva is könnyű szerrel hallhatják, akár otthonukban is.”<sup>139</sup>

134 Uo., 794.

135 Uo.

136 Uo.

137 Uo.

138 Uo.

139 Uo.



#### 4.5. Médiumváltások: írott szó, hang, látvány – kritika, hangfelvétel, film

Közhelyszámba menő kijelentés, hogy a hang – különösen a zenei hang – és az írott szó egymással nem összevethető jelenségek. Egy zenei élmény szavakba öntése, megfogalmazása sajátos szókinccset, kreatív képzettársításokat igényel, azonban bármilyen nagy is az író igyekezete, a hangzást nem fogja tudni pontosan leírni. Ezzel a problémával szembesül az a kutató, aki a zenekritika bármely korszakával foglalkozik és aki a zenekritikát forrásként szeretné használni az egykori zenei interpretáció elemzéséhez.<sup>140</sup> És ezzel küzd meg maga a zenekritikus is, aki arra kényszerül, hogy hangzásélményt öntsön szavakba.

Polgár Tibor alapvetően jól írja le a leírhatatlant, jól megválasztott kifejezéseivel meg tudja érzékíteni a hallásélményt. Így ír például a *Daybreak Express* című számról: „Tessék elképzelni egy expresszvonat elindulását, eszeveszett rohanását, váltókon, hegyláncon, alagutakon keresztül, a fékcsikorgatásos megállásig, s még hozzá mindezt foxtrottban!”<sup>141</sup> Hasonlóan érzékletes a *My Sweetie Went Away* című szám leírása:

„Minden egyes hangszer primadonna a zenekarban, de talán a trombitás és még inkább a pozaunista leginkább. Ez utóbbi hangszer, a foxtrot egyharmadrészen át két egyforma hangot fujdogál, ami azt a tökéletes impressziót kelti a hallgatóban, mintha a pozaun a jazzband lármája közben elaludt volna és most hortyogna. Később aztán egy halkabb résznél felébred – nyilván nem bírja a csöndet – és folytatja szólamát a többi hangszer közt, mintha mi sem történt volna.”<sup>142</sup>

A két hangfelvételt meghallgatva a mai hallgató is igazat ad a harmincas években dolgozó zenei szakírónak. Polgár jelzői néha meglepők, de rendszerint találóak és könnyen elképzelhetővé teszik a hangfelvétel hangzását, legyen szó a *Stompy Jones* foxtrot „viccesen öklendező” klarinétszólóiról, „röfögő” trombitájáról és „óbégató” harsonájáról,<sup>143</sup> vagy a „vadgalambhangú” Al Bowlly-ról,<sup>144</sup> az „orgonahangú” Bing Crosby-ról,<sup>145</sup> vagy éppen Erna Sackról, akinek „magas hangjai már egyenesen a sztratoszférában járnak.”<sup>146</sup>

Polgár gyakran használ vizuális képzettársításokat is, amikor előadóművészek teljesítményét próbálja jellemezni: „[A *Venetian Moon* tangó r]efrénjét egy úr – úgy képelem, természetén szmokinggal, torkában viszont gombóccal – éneкли. (Ez utóbbit nemcsak képelem, de biztosan tudom is.)”<sup>147</sup> A kizárólag az audioközegben megjelenő vizualitást részben humoros eszközként, részben azonban tudatos fogalomtársításként használja, utóbbira példa a *Lili kisaszony* című film egyik dalának felvétele: „A refrént egy gramfonlemezen először szereplő, igen kedves »megjelenésű« fiatal énekes: Ilosvay Gusztáv adja elő. A »megjelenés«-t persze

140 Tallián Tibor részletes elemzéssel dolgozta fel a magyarországi zenekritikai nyelvezet 19. századi kialakulását, annak német eredetét. Lásd: TALLIÁN (2011): 434–455.

141 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

142 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. november. 848.

143 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. február. 155.

144 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

145 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. április. 297.

146 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

147 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. június. 466.

akusztikus értelemben gondoljuk, ahol a jó megjelenés kellemes hanggal, jó szövegkiejtéssel, ügyes előadásmóddal egyenlő.”<sup>148</sup>

Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a filmzenével közeli szakmai kapcsolatban álló Polgár Tibor sokszor téved az audiovizualitás területére. Kritikáiból kiderül, hogy figyelemmel követi és jól ismeri a korabeli hazai és külföldi moziéletet. Tudja a magyar mozikban játszott külföldi filmek eredeti címeit,<sup>149</sup> nemcsak tud a Walt Disney trükkfilmekről, de látta is őket, sőt figyelmesen nézte azokat: „kár, sőt *vétek*, hogy, mint a filmen, itt *a lemezen se közlik a zeneszerző nevét*.”<sup>150</sup> Bár csak 1936 szeptemberében jelent meg a *Filmkultúra* folyóiratban a már említett filmzene-esztétikai cikksorozatának első része, a témával nyilván már korábban is foglalkozott, erről tanúskodik, hogy filmes szakkifejezéssel magyarázza meg kritikáját Sándor Erzsébet operaénekesnő egyik hangfelvételéről ugyanezen év elején: „A Budapesti Szimfonikus Zenekar több gondossággal kísérhette volna a művésznőt, különösen az ária második részében sok helyütt nincs együtt, filmnyelven: nincs szinkronban az énekkel.”<sup>151</sup> Másutt pedig egy hangfelvétel általános jellemzésére használ filmes szakkifejezést: „Egy teljes kis trükkfilmet »hallhatunk« végig Popey, a rettenthetetlen tengerész főszereplésével a K 721. sz. Kristálylemezen.”<sup>152</sup> Szintén az 1936-ban indult filmzenei cikksorozatával állhat kapcsolatban, hogy 1936. márciusi kritikájában kijelenti egy német hangfelvételtől: „Kitűnő zene lenne ez egy rajzos trükkfilmhez.”<sup>153</sup>

A hangfelvétel és a vizualitás elkülönülése és együttállása különösen olyan esetekben foglalkoztatja, amikor filmdalról vagy filmből ismert előadóról ír. Fred Astaire kapcsán többször is szól a film vizualitása és az azt nélkülöző hangfelvétel közti mediális különbségről. A kitűnő filmsztár énekléséről általában véve nincs jó véleménnyel, azonban sztepptudását méltányolja, akkor is, ha a táncnak csak a hangját hallja. „A kevés humorért kárpótol azonban egy kitűnő sztepp-produkcióval, amely a lemezen hallgatva is kitűnően hat. ([Brunswick] A 9949 A. szám.) A számok közül kettőt a filmről jól ismert partnernője: Ginger Rogers énekel, akit szintén szívesebben *látunk* a filmen, mint *hallunk* lemezen.”<sup>154</sup> Később, a *Things Are Looking Up* és a *Nice Work If You Can Get It* című számok felvételei kapcsán arra a következtetésre jut, hogy Fred Astaire maga is elgondolkodhatott azon, hogy másfajta előadóművészetet igényel a film és a gramofonlemez:

„Rájött, hogy a filmen *tánca* a fontosabb, mert ez elfeledteti éneklésének esetleges fogyatékoságait, viszont a lemezen nem árt, ha az ember énekelni is tud. Egészen kellemes, jóhatású az éneke itt a lemezen, viszont az utóbb említett számban olyan bravuros sztepp-táncot *hallhatunk* tőle, hogy ha semmi énekhangja nem lenne, azt is szívesen megbocsátanánk neki.”<sup>155</sup>

Sokatmondó ugyanakkor, hogy nem minden esetben tudja társítani a látványt a hangfelvétellel, s ebben adott esetben a hangfelvétel előadóit tartja felelősnek. A *Hófehérke* filmzené-

148 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. január. 67.

149 „Következő lemez (His Masters DA 1419) Ah sweet mystery of love a Naughty Marietta című filmből, amely nálunk Pajkos hercegnő címen ment a közelmúltban.” POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1935. december. 73.

150 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. március. 213. Kiemelés az eredetiben.

151 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. január. 75.

152 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. november. 876.

153 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. március. 231.

154 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. január. 67. Kiemelések az eredetiben.

155 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. május. 397. Kiemelések az eredetiben.

jének részleteit tartalmazó lemezekről írva így lelkesedik: „Szinte látja az ember a filmet, ha ezeket a lemezeket hallgatja.”<sup>156</sup> Ugyanebben a cikkben egy másik felvétel esetében viszont másképp értékeli a hangzás és a vizualitás kapcsolatát:

„Mai lemez-seregszemlénk befejezéséül hadd említsük meg a közismert spanyol énekes-táncos Rimac-csoport produkcióit. Tüzes spanyol dalokat adnak elő, muzsikában, énekben egyaránt tobzódik a forró déli ritmus, de – valahogy mégis hiányzik a lemezek hallgatása közben az, hogy – nem látjuk az előadókat. Az ő produkciójuk hallgatva nem elég érdekes, nem eléggé színes, sőt több lemezüket egymásután hallgatni, a mi fülünknek talán kissé fárasztó is. Túlhangosak s nem engednek pihenést a fülnek, mert előadásuk dinamikája nem eléggé változatos.”<sup>157</sup>

\*

Polgár Tibor kritikáiban összesen három alkalommal ír saját zenéjéről. 1936 augusztusában a *Kereken kimondom* című foxtrot,<sup>158</sup> 1937 januárjában a *Várni* című keringő,<sup>159</sup> majd utolsó előtti cikkében, 1940 áprilisában a *Halálos tavasz* című film egyik dalának öt lemezfelvételéről ír.<sup>160</sup> Ezekben a cikkekben modoros szerénységgel fogalmaz, mintegy bocsánatot kérve saját munkájáért: „Mindenkivel történt már az életben ballépés, én – ezt követtem el.”<sup>161</sup> A *Halálos tavasz* esetében egyenesen a szerkesztőre hárítja a felelősséget, mondván, az ő utasítására kénytelen írni a népszerű film slágeréről:

„Kedves Szerkesztő úr, ejnye, ejnye, igazán nem való, hogy régi, hűséges munkatársát ilyen zavarba hozta... Egyszerűen kiadja az utasítást: írjak a hanglemez-rovatba a »Halálos tavasz« című Zilahy-film dalának grammofoonfelvételeiről, mert hogy most mindenütt azt hallani, meg hogy igen nagy sikere van a filmnek, meg hogy nem lehet elmenni egy zenés helyre, hogy ne ezt az ominózus zeneszámot húznák az ember fülébe... Hát most mit írjak róla?”

Ugyanakkor nem mondhatjuk, hogy minden alkalmat megragadott volna arra, hogy saját kompozícióit népszerűsítse, vagy hogy előtérbe tolja saját személyét. 1937 decemberében, Szemere László felvételeiről írva nem tárgyalja az énekesnek azt a felvételét, melyen az énekes Polgár Tibor *Nápolyi szerenádját* adja elő, s azt sem említi meg, hogy Szemere lemezein ő maga vezényelt.<sup>162</sup>

Polgár utolsó lemezkritikája 1940 novemberében jelent meg, ezzel a *Tükör* lemezkritikai rovata is megszűnt. Nem tudjuk, miért fejezte be Polgár a kritikáírást, feltételezhetően a rádióval és filmzenéssel kapcsolatos tevékenysége túl sok időt igényelt – vagy éppen már megfelelő bevételi forrást jelentett – számára. De az is közrejátszhatott, hogy Polgár eddigre már több mint aktív résztvevője lett a magyar hanglemezéletnek.

156 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. szeptember. 714. Polgár Tibor nem az ismertebb His Master's Voice felvételeket, hanem a Columbia-lemezeken megjelent felvételeket ismerteti.

157 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1938. szeptember. 715.

158 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. augusztus. 617.

159 Polgár Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. január. 67.

160 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1940. április. 234–235.

161 POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1936. augusztus. 617. Kiemelés az eredetiben.

162 Pátria Ultravox Mr 131 (matr. 191). POLGÁR Tibor: Új lemezek. *Tükör*, 1937. december. 914.

## Források és irodalom

### Periodikák

*Esti Kurir, Filmkultúra, Kanadai Magyarság, Kis Ujság, Magyar Rádióamatőr és Grammofon Szemle, Nemzeti Ujság, Pesti Hírlap, Színházi Élet, Tükör, Varrógép, kerékpár, gramofon*

### Online adatbázisok

*Budapesti hangversenyek 1900-tól napjainkig* koncertadatbázis [http://db.zti.hu/koncert/koncert\\_Kereses.asp](http://db.zti.hu/koncert/koncert_Kereses.asp)  
[www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/polgar-tibor](http://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/polgar-tibor)

### Feldolgozások, forráskiadványok

*Filmlexikon* = CASTIGLIONE Henrik – SZÉKELY Sándor (szerk.): *Filmlexikon*. [Budapest], [Merkantil Ny.], [1941].

POLGÁR (1982) = POLGÁR Tibor: A névtelen „Mit üzen...” Jegyzetek a Tanulmányok a Rádió történetéből – 1925–1945 olvasása közben. *JelKép*. 1982/2. 137–140.

STUART (1991) = Philip STUART (összeáll.): *Igor Stravinsky – The Composer in the Recording Studio. A Comprehensive Discography*. New York – Westport – London, Greenwood Press, 1991.

SZABÓ (2013) = SZABÓ Ferenc János: The recording of the politician Lajos Kossuth (1802–1894). In: Pekka GRONOW – Christiane HOFER (szerk.): *Contributions to the history of the record industry. Beiträge zur Geschichte der Schallplattenindustrie Vol. 5. The Lindström Project*. Wien, Gesellschaft für Historische Tonträger, 2013. 7–10.

SZABÓ (2020) = SZABÓ Ferenc János: A korai magyar hanglemez-sajtó. In: KLESTENITZ Tibor – PAÁL Vince (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2020*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2020. 35–53.

SZABÓ Ferenc János: „Bartha Dénes a *Tükör*ben közölt fiatalkori hanglemezkritikái” című előadás [Megjelenés előtt.]

TALLIÁN (2011) = TALLIÁN Tibor: „...szabatos, tiszta ének, kellemes előadás, ügyes játék”. In: Uő.: *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei*. Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011. 434–455.

---

UJHÁZY László: Kilencven éves a Magyar Rádió 1-es stúdiója. [1. rész]. *Gramofon – Klasszikus és Jazz*, 2018/tél. 8–11.